

Borszállítás Tokajból Kassára 1623-ban – Adatok az „oly polturák” felső-magyarországi forgalmához*

BUZA János

Wine delivery from Tokaj to Kaschau (Košice) in 1623: Data on circulation of Silesian “oly poltura” in Upper Hungary

In 1630 a villein from Hidasnémeti went to Kaschau/Kassa (Košice, Slovakia) to bring a lawsuit against Mihály Szegedi, a well-to-do tradesman citizen of the free royal town. The body of magistrates of the capital of Upper Hungary (*Cassovia Superioris Hungariae civitas primaria* – as we read on contemporary etchings) ordered a witness interrogation in the case. It is clear from the plaintiff's petition and the witness's statement that the tradesman of Kaschau was in debt towards two carmen with the wagon rental. In 1623 the tradesman had several barrels of wine transported from Tokaj to Kaschau and was to have paid the freight afterwards. However, he paid one of the men only a part of the rental and he wanted to pay the other with inflated money brought in from Silesia.

Meanwhile however, Prince Gabriel Bethlen devalued subsidiary coins of mean quality and therefore the carman would not accept these. Compared to the monetary assets of the tradesman, the carmen's claim was insignificant, but compared to contemporary day wages it was not negligible. Transport charges from Tokaj to Kaschau may have amounted to 10 per cent of the local price of the drink. For this money, a grape worker in Kaschau had to work 17–21 days, a harvester 28–41 days. And even more in the Tokaj wine region, where day wages were lower still. In this light it can be understood why the villagers litigated for the illegally detained wagon rental. Presumably they had to wait in vain for years and turned to the magistrates of the free royal town in their ultimate exasperation. It is likely that the chief justice of Kaschau bound the defendant to pay the disputed wagon rental.

This case fits in with the series of lawsuits which arose in Central Europe after the wave of adulteration of coinage (the well-known Kipper- und Wipperzeit) in the 1620s. The case exemplifies, among other things, that the inhabitants of the villein villages around Kaschau owning draught livestock lived not only on tillage but can also have drawn some income from wage work, activities connected with trade in commodities.

* A tanulmány a szerző korábbi publikációjának illusztrált változata (BUZA János: Szekeresek panasza. Borszállítás 1623-ban, Hidasnémetin át Tokajból Kassára. In: *Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára*. Szerk. ERDÉLYI Gabriella–TUSOR Péter. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2007. 858–872.

A 17. századi közép-európai gazdaság- és pénztörténet sajátos, *Kipper- und Wipperzeit* néven ismert, az 1620-as évek elejére esett korszakát jellemzi – mikroszinten – az az eset, amelynek szereplői Kassa város bírói fóruma elé vitték panaszukat egy beadványban. A hidasnémeti illetőségű felperes, mint kárvallott falusi lakos Felső-Magyarország fővárosának dúsgazdag, kereskedő polgárával szemben kereste igazát a perben. Komjáti Pál 1630 tavaszán azért fáradt Hidasnémetiből Kassára, hogy a szabad királyi város „igazságos törvényt” téve¹ kötelezze a kassai Szegedi Mihályt az évek óta esedékes 9 forint 75 dénár szekérbér megfizetésére. A perbe hívott Szegedi Mihály szegedi eredetű család leszármazottja volt, de nem közvetlenül a Tisza-parti városból, hanem Nagyszombatból költözött Kassára, ahol a tekintélyes vagyont gyűjtő kereskedő polgárok között is előkelő hely illette meg. Rangsorban ugyancsak az átlag felett állt, elődei nemcsak tekintélyes vagyont gyűjtöttek, hanem nemességet is szereztek.² Szegedi Mihály a családi tradíció folytatójaként örökösire³ csak készpénzben 32 655 forint 31 dénár⁴ hagyott, mely összeg mellett annyira eltörpül Komjáti Pál 9 forint 75 dénáros követelése, hogy százalékosan az egész számot sem éri el. Kassa város magisztrátusa a csekélynek tűnő követelés ellenére sem utasította el Komjáti Pál keresetét, de nem is adott helyt azonnal a felperes követelésének, hanem állításának igazolását kívánta tőle. A bizonyítás igénye Czeto András, Hidasnémeti főbírájának és név szerint említett esküdtjeinek – Fodor András, Nagy Mihály, valamint Bebek Lőrinc – pár nappal későbbi tanúvallatásából⁵ világlik ki.

Takó Jakab, a magát alsónémetinek mondó helyi lakos eskü alatt vallotta, hogy Komjáti Pál egyike volt azoknak a szekereseknek, akik Szegedi Mihály Tokajban termelt borait Kassára szállították. Takó nemcsak tanúskodott Komjáti mellett, hanem maga is követelést támasztott Szegedi Mihállyal szemben, azt állította ugyanis, hogy neki ugyancsak adós maradt 7 forinttal a tehető kassai kereskedő. Hidasnémeti két hajdani lakosának nyilatkozataiból csaknem teljesen összeáll a kép, amelyik persze csak akkor alkotna kerek egészet, ha Szegedi Mihály szavainak írott változata is ránk maradt volna.

A kárvallott szekeresek szerint Szegedi Mihály Kassáról Tokajba tartott, amikor betért Takó Jakabhoz, s – vélhetően nem először⁶ – szekeresek szerzésére kérte. Az utóbbi alkuhoz kötötte a fuvarosok toborzását, s miután Szegedi kész volt másokhoz hasonlóan „egy bortul 4 forint 25 dénár” fuvardíjat fizetni, egyezsége jutottak. Takó Jakab mellett így lett a szekeresek egyike a későbbi felperes, Komjáti Pál. Az ő keresetéből derül fény arra, hogy nemcsak Alsó-⁷ azaz Hidasnémetiből, hanem Felsőnémetiből – a helység mai nevén Tornynosnémetiből⁸ – ugyancsak akadtak szekerezést vállalók. Gyakorlott szállítók lehettek, mert nemcsak „alá mentek” Tokajba, hanem a helyszínen fel is rakták a borokat, így megkímélték kassai megbízójukat a hordók mozgatásával foglalkozó borkorcsolyások⁹ fogadásától.

¹ A Hidasnémetiben lakozó Comjati Pal actioja Cassán lakozó Szeghedy Mihály uram ellen. Más kézzel: *Actio Pauli Komjati contra Michaellem Szegedy. Exhibita 15 Martii A(nno) 1630.* AMK Arch. Secr. Fasc. S–Szegedi № 57. A Kassa város levéltárában folytatott kutatásaimat dr. Jozef Kirst, Mária Hajdúova és Ladislav Balogh segítette, ezért köszönettel tartozom nekik.

² J. ÚJVÁRY 1994; J. ÚJVÁRY 2001

³ A Szegediek családfájára, ezen belül Szegedi Mihály öt örökösére I.: J. ÚJVÁRY 2001. 413.

⁴ J. ÚJVÁRY 1994. 37., 47.

⁵ Az Alsó Nemeti (alias) Hidas Nemeti főbíró pecséttel megerősített levele 1630. márc. 18-án kelt. A pecsétnek csupán a nyomai látszanak. AMK Schwartzbachiana № 6313.

⁶ Korábban is fuvaroztak számára bort, 1612-ben 30 és fél, 1621-ben pedig 43 hordó részben tarcali, részben miskolci bort szállítottatott Kassára. J. ÚJVÁRY 1994. 37.

⁷ A XVI. században Alsó-Németiként ismert községet Vámos-Németi néven is említették, mert a Hernádon vámhíd vezetett át. SZIKLAY–BOROVSKY 1896. 294.

⁸ A Hernád menti „Németi” helynevek távoli múltjára: GYÖRFFY 1987. 123–124.

⁹ Az itallal megtöltött hordók fel- és lerakása, *pincébe bocsátása* nemcsak szerszámokat és testi erőt, hanem munkafogásokat, a bor minőségére ügyelő szakértelmet is igényelt, ezért fogadták meg a korcsolyásokat, például *36 bortul és lörétül fizettem korcsolyásoknak, hogy az pincébe bocsát[ot]ták fl. 2 [d.] 20.* Szentkirályi Sebestyén számadása. 1621. febr. 3. AMK Arch. Secr. Fasc. S–Szegedi № 39. (Jelen esetben 1 hordó pincébe juttatására 6,1 dénár költség esne, ami nehezen valószínűsíthető. Feltételezhető, hogy vagy a termék minősége vagy a hordók mérete szerint eltérő lehetett egy-egy hordó rakodási költsége.) Szentkirályi Sebestyén elszámolásából részleteket közölt már KEMÉNY 1910. 233., újabban és árnyaltabban: J. ÚJVÁRY 1994. 52–56. . A borkorcsolyás személy képi ábrázolására I. BERLÁSZ 1941. 260. (16. sz. képmelléklet.) Magát a korcsolyát, mint munkaeszközt, vagyonmegosztásban is említették, vö: GYULAI 2013. 63–64.

Borkorcsolyás. Hordószállító a XVII. századból.
(Magyar Tudományos Akadémia könyvtára.)

Borkorcsolyás és borkorcsolya ábrázolása
a XVIII. századból.

BERLÁSZ 1941. 260. alapján

Szegedi Mihály még Tokajban közölte a szekeresekkel, hogy a helyszínen nem tudja kifizetni őket, otthonában azonban bármikor kész a fuvardíj kiegyenlítésére. Komjáti Pál és társai ekkor arra kérték Szegedit, hogy legalább a felső- pontosabban a tornyosnémetieknek fizessen, „mert másszorra is kellenek az új barátságok.” E tanácsból sejthető, hogy a hidasnémeti szekeresek megbíztak Szegedi Mihályban, sőt az is valószínűsíthető, hogy másoknak is fuvaroztak bort az ismert Kassa–Vilmány–Vizsoly–Tarcál–Tokaj útvonalon¹⁰ és vissza. Szegedi Mihály megfogadta a hidasnémetiek tanácsát, levelet írt kassai háza népének, akik a felsőnémetieknek járó szekérbért „oly poturakul” – azaz „oli polturákat” számlálva le – ki is fizették. A felsőnémetiek nemcsak azért jártak jól, mert gyorsan hozzájutottak a pénzükhöz, hanem azért is, mert az oli polturákat „mindgyárost elköltötték”, vagyis nyomban túladtak rajtuk. Szegedi Mihályt sem kellett sürgetniük, hogy fizesse meg az alku szerinti összeget, s akár megneszelték az „oli polturák” küszöbön álló leértékelését, akár nem, elkerülték a devalválásból eredő veszteséget. További előnyt jelenthetett számukra, hogy vélhetően olyan árukat vásároltak Kassán, amelyekre szükségük volt, illetve amelyeket viszonteladókként haszonnal adhatták tovább.

Komjáti Pál felperesi keresete szerint Szegedi Mihály a hidasnémetieknek sem Tokajban, sem Kassán nem fizetett, illetve a szállítás idején oli polturákkal sem akarta kiegyenlíteni tartozását. Előre bocsátható, hogy Szegedi nagyon helytelenül cselekedett. Pár héttel később Bethlen Gábor ugyanis éppen Kassán értékelte le az oli polturákat. Szegedi csak ezt követően kínálta fel e csökkentett értékű monétákat Komjáti Pálnak, aki érthető módon visszautasította az ajánlatot; beadványának jogtudó megfogalmazója igencsak öntudatos szavakat adott szájába: „de minthogy immár akkor currens moneta nem volt, nem tartoztam felvenni magam kárával.”

¹⁰ KOMORÓCZY 1944. 200.

A tornyosnémetiek által még elfogadott, a hidasnémeti szekerek által már megvetett „oli poltura” egyike volt azoknak a silány külföldi vereteknek, amelyek kulcsszerepet játszottak az 1620-as évek elején a Német-Római Birodalomból¹¹ elinduló és Közép-Európa keleti területeit is sújtó inflációs¹² hullámban. Németül „Kipper- und Wipperzeit”-nek nevezik a nagy pénzrontás idejét, amelyik Kipper-kor néven a magyar pénztörténeti irodalomban¹³ szintén helyet kapott. Az inflációs veretek széles körben elterjedt változatai között kitüntetett helyre tett szert a 3 krajcáros, amelyet lengyelül „póttora” néven ismernek. Az „oli polturák” *lengyelnek tűnő nevükkel szemben* az osztrák¹⁴ eredetű, majd birodalmi szinten is terjedő 3 krajcárosok¹⁵ közé sorolhatók.

Régebbi történeti irodalmunk az egykori magyar nyelvű levelezésben¹⁶ olvasható „oly poltorak” és az „ó polturák” egymás melletti előfordulása láttán az „oly” jelzőnek „új” értelmezést adott, s így az új és az ó polturák szembesítésével, az új polturák silány voltában találta meg az 1620-as évek magyarországi és erdélyi monetáris zavarainak közelebbi okait. Alátámasztani látszottak e vélekedést azok az egykori és egykorú források, amelyben az ó és az új polturák előfordultak. Az 1610-es évek végének és az 1620-as évek elejének rendkívül élénk kibocsátási tevékenysége révén minden korábbinál több új – egyre kevesebb ezüstöt tartalmazó – váltópénz került forgalomba, miközben a jó – magasabb ezüst tartalmú – ó pénzek egyre ritkábbakká váltak. Hovatovább a közfelfogásban kialakult az új pénz = rossz pénz, illetve az ó pénz = jó pénz ellentétpár.

Az „oly poltura” „oly” jelzője azonban nem a váltópénz korára, hanem földrajzi eredetére, pontosabban a sziléziai Ohlau (ma: Olawa, Lengyelország) verdéjére¹⁷ utalt. Sziléziában, Liegnitz, Brieg és Wohlau hercegségekben igen élénk volt a Kipper-kori pénzverés, uralkodójuk, János Keresztély herceg (Johann Christian, 1591–1639, Ohlauban ur. 1602–1633) pedig 1621-től Ohlauban, legjelentősebb verdéjében, nagy mennyiségben veretett „ohlaische” garasokat.¹⁸ Az Ohlauban vert garasok tulajdonképpen 3 krajcárosok voltak, ezek kapták az „oly poltura” nevet a köznyelvben, miként erre a kassai német nyelvű hagyatéki leltárak egyikéből is következtethetünk: *Item ollesch gelt zu bolturacken gezelt ist fl. 19.*¹⁹

Az ún. „oly” polturákat tehát *nem* az új lengyel polturák, hanem a hírhedt *sziléziai inflációs veretek* közé²⁰ kell sorolni. Azok közé, amelyeket 1622/23-ban a lőcsei krónikától²¹ az erdélyi feljegyzésekig²² joggal marasztaltak el a betűvetésben jártas kortársak, s terjedésükkel magyarázták a lakosság többségét sújtó drágaságot.

¹¹ Klasszikus tanulmányként említhető: OPPEL 1886; illetve a 20. század elejéről: SCHÖTTLE 1921; a II. világháborút követően: REDLICH 1972. passim. A könyvtárnyivá duzzadt szakirodalom néhány kitűnő, a regionális kutatásokat is dokumentáló, későbbi példájára lásd: SCHNEIDER 1981; KLÜBENDORF 1988; KLÜBENDORF 1989.

¹² A gazdaságtörténészek egy része vitatja az infláció fogalmának használhatóságát, visszavetítését az újkor korai századaiba; természetesen ellenpéldát a hazai szerzők köréből is lehet említeni: ZIMÁNYI 1975.

¹³ HUSZÁR 1975 (CNH III/I.) 30–37., illetve újabb levéltári kutatások nyomán és szakirodalmi kitekintéssel: BUZA 2000.

¹⁴ Österreichische Münzprägungen 1519–1938. XXXVI.

¹⁵ Österreichische Münzprägungen 1519–1938. XXXVI.; illetve CHRISTMANN 1988. 60–72.

¹⁶ *Itt az jó oly poltorakot sem akarják elvenni, mind ó polturákat kívánnak, az számtartó pedig Patakon mind egyaránt veszi az olyval együtt a rosszat is.* Rákóczi György leveléből, Ónod, 1623. jan. 11. SZILÁGYI 1894. 657.

¹⁷ BUZA 1999. 356–369.

¹⁸ [d]ie Menge der sich ausdrücklich als ohlaisch* bezeichnenden Gepräge, Groschen*... erkennen lässt. FRIEDENSBURG 1899. 128. (*Kiemelés nincs az eredetiben! B.J.)

¹⁹ *Inventarium bonorum et rerum Mathiae [Veischab] Weishaupt.* Kassa, 1623. nov. 27. AMK Schwartzbachiana № 6014.

²⁰ A sziléziai kipper-veretek terjedését korábbi szakirodalmunk is hangsúlyozta: HUSZÁR 1945. 29–30., illetve HUSZÁR 1975 (CNH III/I.) 32–33.

²¹ *A drágaság a silány, hamis pénzek miatt keletkezett, azért mert egyes akasztófárávalók az összes régi, jó pénzt kivitték és mindenféle hitvány sziléziai polturát hoztak be, ily módon az egész ország régi, jó pénzét szégyenletesen elrabolták, nekünk kárt okoztak és romlást zúdítottak ránk, míg az álnokok, az országrontó csalók egy csapásra meggazdagodtak. A német eredetiből csupán a kiemelt szavakat idézve: dasz alte gutte geld gantz hienausz geführet, vund allerlej schelmische schlesische Polturacken hereingebracht haben.* HAIN 1910. 161. (Az eredeti szövegben nincs kiemelés.)

²² A kortárs kereskedők egyike Bethlen Gábor sziléziai szerzeményeit, *Opuliát és Ratiboriát* jelölte meg a rossz pénzek forrásaként, *onnat származik bé valami hamis poltura* – írta, illetve más szavakkal: *onnat hoztak vala sok veszedelmes polturát.* (Marosvásárhelyi Nagy Szabó Ferenc memoráléja). MAKKAI (szerk.) 1980. 234–236. Az erdélyi emlékirat- és naplóiírók

János Keresztély liegnitz-briegi herceg 3 krajcáros pénze. Ohlau, 1621 (0.87 g). Aukciós példány, AgoraAuction 2015. júl. 15. Lot 314. / Kipper 3 Kreuzer – John Christian of Silesia-Liegnitz-Brieg (1602–1639), Ohlau, 1621 (<http://agorauctions.com>)²³

A Felső-Magyarországon, helytelenül, polturáknak nevezett sziléziai három krajcárosok (garasok) hírhedt veretei voltak a Kipper-kornak, a „fejes apró poltura” névvel illetett, Frigyes Vilmos tescheni herceg (1601–1625, ur. 1617–1625) nevére vert tescheni három krajcárosoknak Borsod és Abaúj vármegye 1622-ben statútumban tiltotta meg az átváltását, így tett egyébként Bethlen Gábor is Erdélyben.²³

megfigyeléseit, értékeléseit a régebbi forráskiadások nyomán hasznosította a korábbi szakirodalom. Bőséges kassai példanyaggal dolgozta fel: KERÉKES 1943. 291–310., továbbá MRÁZ 1953. 512–564., a monetáris zavaroktól az árszabályozásig terjedő rész: 532–548., a későbbiekben ZIMÁNYI 1981. 703–713., illetve IMREH 1992. 73. A közelmúltban teljes fordításban jelent meg a szász krónikás műve: KRAUS 1994. 116–118. A Bethlen-kori erdélyi pénzforgalomra vö.: BUZA 2014.

²³ BUZA 2008. 97. Frigyes Vilmos – tescheni-sziléziai - polturájának 1622. évi forgalmát Borsod vármegyei forrás bizonyítja: TÓTH–BARSÍ 1989. 19.

Frigyes Vilmos tescheni herceg 3 krajcáros. Aukciós példány, Münzenhandlung Manfred Olding Kipper 3 Kreuzer – Frederick William of Silesia-Teschen (1617–1625), Skotschau, Teschen, 1622 (www.ma-shops.com®)

Az ohloui és tescheni garasok („polturák”) egy időben forogtak a kassai kereskedők gyakorlatában, Szentkirályi Sebestyén neves kassai kereskedő 1624-ben vezetett számadásai szerint az oly polturát 1 dénárral, az apró fejes polturát 3 dénárral váltották (a lengyel poltura ugyanekkor 4,5 dénárt ért Kassán).²⁴

Az 1630 tavaszán szekérbért követelő Komjáti Pál *mintegy hat esztendővel* korábbra tette a borszállítás idejét, Takó Jakab viszont eskü alatt vallotta, hogy *ez előtt hat esztendővel* alkudtak meg Szegedi Mihállyal. Állításuk szerint 1624-ben fuvarozták volna Tokajból Kassára Szegedi Mihály borát, emlékezetük azonban bizonyíthatóan cserben hagyta őket, ugyanis Bethlen Gábor az „oly polturák” értékének csökkentését legkorábban 1623 februárjának utolsó, illetve márciusának első napjaiban²⁵ rendelte el. A józan és sokoldalú tehetséggel megáldott fejedelem²⁶ 1623 januárjában – minden jel szerint válaszevélben – tudatta Kassa városával, hogy „a rossz monéták miatt való nagy szükséget” a távoli fejedelemségből nem orvosolhatja. Erdélyből kijöve azonban Kassán törekedni fog arra, hogy egyéb visszasságokkal egyidejűleg „a monétákból való nagy fogyatkozásokat”²⁷ is megszüntesse. Bethlen 1623 februárjára hirdette meg a kassai részgyűlést, s e hó 15-én vonult be²⁸ a városba. Az ünnepélyes fogadtatást követően azonban hamarosan feszültté vált a fejedelem és a magisztrátus kapcsolata, az előbbi udvarnépevel együtt a drágaságot, az utóbbi pedig a silány pénzeket nehezményezte.²⁹ Bethlen ezt követően döntött a rossz pénzek, így az „oly polturák” devalválásáról.

A sziléziai és a hozzájuk hasonló inflációs 3 krajcárosok csúfos bukása igazolta: „a rossz hír szárnyon jár”-közmondást. Tokajban 1623 áprilisában tanú vallott arról, hogy a „polturának állapotia megfordula”.³⁰ Göncön pedig csaknem egyidejűleg úgy tudták, hogy Kassa előljáróinak fellépése³¹ bírta rá a fejedelmet a devalvációs döntés meghozatalára. Az értékcsökkentésnek nyilvánvalóan drámai hatása lett, hiszen a pénzvagyron 75%-ának elvesztésével sújtotta azokat, akik nem szabadultak meg időben „oly polturáiktól.” A korábban 4 dénárban számított váltópénzt ugyanis csupán 1 dénárban³² váltották be a pénzverdében. Tetézte a hirtelen támadt gondot az, hogy a lakosság egyáltalán nem volt hajlandó elfogadni a „letött” és „megunt” jelzőkkel illetett rossz pénzt; 1623 márciusában már a szőlőkben is csak jó pénzért vállaltak munkát a napszámosok.³³ Az átmeneti munkaerőhiány miatt Kassán felmerült a robotkényszer³⁴ gondolata, ami a föld népe előtt másutt és később is gyűlöletes volt.³⁵

²⁴ BUZA 2008. 99.

²⁵ Továbbiakban: BUZA 2000. 898.

²⁶ PÉTER 1986. 641–642.

²⁷ Udvarhely, 1623. jan. 14. AMK Schwartzenbachiana № 5992., a levél tartalmát ismertette KERÉKES 1901. 318.

²⁸ SZILÁGYI 1879. 448–452., KERÉKES 1908. 95–96.

²⁹ Újabb megvilágítására: BUZA 2000. 896–898.

³⁰ Lakatos János vallomása. Tokaj, 1623. ápr. 5. AMK Arch. Secr. Fasc. Y–Békessi, № 10.

³¹ [a]z Kassai város két tanácsbeli böcsülletes szömélyt választott volt ő Felségéhez az pénz állapotja felől, ő Felsége szabadon hagyta, akár vegyék, akár ne ezt az hitvány polturát. Henköl/Henkely Andras felperes keresete Szabó Péter alperes ellen 140 forintot vett szántó és rét visszavásárlása tárgyában. (Ha a teljes vételárat oly polturával egyenlítették ki, akkor 3500 példányt kellett belőlük leszámolni!) Gönc, 1623. ápr. 6. AMK. Arch. Secr. № 6033/1–2.

³² AMK Prot. delib. (H III/2 pur. 14.) f. 223/v., vö.: KERÉKES 1908. 98.

³³ Szegedi István városi előljáráshoz benyújtott kérelméből kitűnik, hogy az szőlő műveltetésére kívántatik jó pénz. Kassa, 1623. márc. 23. AMK Prot. delib. (H III/2 pur. 14.) f. 184.

³⁴ Az kassai szőlő műveltetésről az jobbágyokat erőltették reá, hogy műveljék meg az Vereshegy szőlőt. Kassa, 1623. márc. 29. AMK Prot. delib. (H III/2 pur. 14.) f. 186/v.

³⁵ MAKKAI 1954. passim; PÉTER 1961/a. 428–440., NÉMETH 1988. 317–318. Megjegyzendő, hogy a szőlőművelés során a bérmunka jelentősebb volt az ingyen robotnál, vö.: ZIMÁNYI 1976. 120–125.

Komjáti Pál tehát joggal utasította vissza Szegedi Mihály ajánlatát, aki persze nem véletlenül akart szabadulni az „oly polturáktól”. Az értékcsökkentést egy tisztas kassai polgárház és tartozékainak³⁶ ára, legkevesebb 2666 forint 25 dénárja³⁷ bánta, ugyanis hagyatéki³⁸ leltárában 888 forint 75 dénárnyi „oly polturát” írtak³⁹ össze. Csinos összeg volt ez a maga korában még akkor is, ha Szegedi Mihály hagyatékában szerény helyet foglalt el, a leltárban összesített készpénznek csupán 2,7%-át érte el. Szegedi Mihály hátra hagyott pénzvagyona mellett a két hidasnémeti szekeres követelése – együttesen 16 forint 75 dénárja – igen szerény összegnek tűnik. Ők azonban nyilván más mércével mértek. Igen valószínű, hogy számukra a fuvardíjak mellett a napszámbeérek alakulása, illetve pillanatnyi állása volt a meghatározó. Évről évre nem követhető nyomon az arató-, illetve szőlőművelő napszamosok bére, de a fennmaradt néhány adat támpontul szolgálhat:

Napszamos aratók pénzbére Kassán, dénárban (egyszeri étkezéssel)

Év	arató	kéveköttő	kaszás
1617	8	9 ⁴⁰	
1620		11 (9 bér + 2 húspénz) ⁴¹	
1624	10	15 ⁴²	
1625 (limitált)	15	15	50
1625 (becsült)	22	22 ⁴³	75

Szőlőművelők napszámbeéré, dénárban

Év-hónap	kapás, metsző, nyitó	trágyahordó*	homlító ⁴⁴	napszamos, karóverő	kötöző
1624. ápr.	20	10 ⁴⁵	100 veremre 36		
1624. máj.				25	15 ⁴⁶
1625. márc.	szőlőben 20 kertben 15 ⁴⁷	20	100 veremre 40		

³⁶ Viszonyítási alapul álljon itt Baranyai István példája, aki 3000 magyar forintért adta el a városháza mögötti házát, hóstáti házát, csúrrjét, kertjét, szántóit és zálogos rétfjeit. Kassa, 1622. szept. 18. AMK Arch. Secr. Fasc. V–Baranyai № 4. A készpénz zöme tallérokából állt, de *egy kevés oly poltura is* volt benne. Kassa, 1626. jún. 30. AMK Arch. Secr. Fasc. V–Baranyai № 10. Szegedi Mihályéhoz hasonló pénzvagyon elvesztésére Erdélyben is volt példa, *Marosvásárhelyi Nagy Szabó* 2500 forintra tette veszteségét: *Nékem süle oda harmadfél ezer forintom, midőn eszembe vőm magamat.* MAKKAJ (szerk.) 1980. 235.

³⁷ Szegedi Mihálynak két háza volt Kassán, 1632-ben az egyiket 2000 forintra, a másikat pedig 800 forintra becsülték. J. ÚJVÁRY 1997. 128–129. E ponton köszönöm meg J. ÚJVÁRY Zsuzsanna egyetemi docens fáradozását, aki írásom szaklektori teendőit gondos munkával – *gratuitus laborként* – volt szíves ellátni.

³⁸ Pénzvagyonának összesítésére l.: J. ÚJVÁRY 1997. 37–38.

³⁹ Az összesen 296 ¼ fontot nyomó rossz pénzt fontonként 3 forintra értékelték. Kassa, 1632. dec. 8. AMK Arch. Secr. Fasc. S–Szegedi № 60., vö.: BÚZA 2000. 900.

⁴⁰ AMK Maculatorium 1617, 1618 (H III/2 mac. 53.) (1617. júl. 7.)

⁴¹ Tényleges bérfizetés nyomán. *Rationes Sebastiani Szentkirályi.* 1620. júl. 27. AMK. Arch. Secr. Fasc. S–Szegedi № 39. Szentkirályi Sebestyén elszámoltatására bővebben: J. ÚJVÁRY 1994. 52–56.

⁴² AMK Prot. delib. (H III/2 pur. 14.) f. 444/v. (1624. júl. 4.)

⁴³ A szakmájában aratók bérét 1 kötél földtől 2 forintban, 6 kenyérben és 6 font húspan állapította meg az előljáróság, az aratókét és a kéveköttőkét 15–15 dénárban, a kaszásokét pedig 50 dénárban. E napszámbeérek azonban a rossz termés miatt tarthatatlanoknak bizonyultak, az eredeti bejegyzés szerint: *De mivelhogy igen szűk volt az aratás, az emberek ez végezés mellett meg nem maradtanak, hanem f. 3 f. 3 ½ is adtak. Azonképpen az napszamosoknak is többet.* – ennek alapján emeltem meg 50%-kal a becsült napszámbeérek. AMK Prot. delib. (H III/2 pur. 14.) f. 47/v. (1625. júl. 10.) A bérek kényszerű emelése sem egyedi, sem helyi jelenségnek nem tekinthető, vö.: BALASSA 1988. 275–276.

⁴⁴ A homlítókat a szőlőt bujtással szaporították oly módon, hogy a termő tőkék hosszú vesszejét óvatosan meghajlítva ásták le, s csak akkor vágták le a tőkéről, amikor már meggyökeresedett, azaz új tőke lett belőle. A „homlítás” és a „bujtás” szó azonosítása közel egykorú forrásból is igazolható: *Inoculatio = boitas, homlitas* (SZIKSZAI FABRICIUS 1906. 32.), vö.: BALASSA 1973.

⁴⁵ A „homlító” bérét eredetileg 40 dénárba tették, e számot azonban áthúzták, s 36-ot írtak helyette, tehát 10%-kal csökkentették bérüket. *Az eredetiben nem a trágyahordók, hanem a *ganéj hordók* napszámbeéré állapították meg. AMK Prot. delib. (H III/2 pur. 14.) f. 345. (1624. ápr. 15.)

⁴⁶ A kötözők napszámbeéré 25 dénárról javították 15 dénárba. AMK Prot. delib. (H III/2 pur. 14.) f. 457/v. (1624. máj. 3., de máj. 28. utáni bejegyzés)

⁴⁷ AMK Prot. delib. (H III/2 pur. 14.) f. 20. (1625. márc. 24.)

Mint láttuk – a *Hidasnémetiben lakozó* Komjáti Pál 9 forint 75 dénárt követelt Szegedi Mihálytól, ezért az összegért 1624 májusától 39 munkanapot kellett volna szőlőben dolgoznia, illetve 1625-ben a munkavállalóra nézve kedvezőbb, becsült béren számítva is jó két hétig – pontosan 13 munkanapon át – kaszálnia. Földijének – Takó Jakabnak – 7 forintjára pedig 28 napi szőlőmunka, illetve jó 9 napi kaszálás számítható.

A későbbiekre nézve az „állandó értékű aprópénzek” 1625-ben megkezdett kibocsátása, illetve 1626-tól számítható terjedése⁴⁸ után kiadott felső-magyarországi árszabás szerint Kassán a szőlőmunkások napszámberét egyszeri étkezéssel 15, ellátás nélkül 26 dénárban, a Hegyalján azonban hasonló feltételekkel csak 10, illetve 20 dénárban állapították meg. Megyei szinten még alacsonyabbak lettek a mezei napszámberék; a kaszásoké 15–20 dénár, az aratóké pedig 6 dénár⁴⁹ csökkent, az utóbbi tételek nyilván egyszeri étkezéssel értendők. A limitáció – vélhetően átmeneti⁵⁰ – adatainak⁵¹ tükrében munkanapokra számítva kétségtelenül felértékelődött a hidasnémetiek követelése.

A szekeresek jogos igénye nemcsak a közép-európai pénzrontás utáni peres ügyek egyikeként tarthat számot a gazdaságtörténészek figyelmére, hanem azért is tanulságos, mert a tokaji bor szállítási költségéhez ugyancsak értékes adalékot nyújt. Takó Jakab vallomásából többek között arra lehet következtetni, hogy a szekeresek egyeztették a fuvardíjakat; korai bérkartellit sejtet Takó „amit más ad, kegyelmed is adja meg azt” kijelentése. Mint láttuk, „egy bort” – vagyis egy hordó bort – fel- és lerakási költséggel együtt 4 forint 25 dénárért szállítottak Tokajból Kassára. 1622 végén, 1623 elején – azaz Szegedi Mihály borainak szállításával szinte egyidejűleg – Tokajban „fejér oly poturán” 45 forintért⁵² adtak egy hordó bort. A termék helyi árának ismeretében látható, hogy a Tokajtól Kassáig vivő úton a szállítási költség 1 hordó bor árát 9-10%-kal⁵³ emelte meg.⁵⁴ A bor, mint értékes és kelendő fogyasztási cikk, elbírta a mintegy 10%-os fuvardíjat; 1622-ben egy kassai hordó jobb minőségű bort 90 forintért, két gyengébbet pedig hordónként 72 forintért mértek ki a városi kocsmán, seprőjüket hordónként további 1 forint 60 dénárért⁵⁵ értékesítették. Bár a borok eredetét és vételárát nem jegyezték fel, ha tokajiakat ütöttek csapra, akkor is tisztos hasznot hozott a kocsmáltatás.

⁴⁸ HUSZÁR 1975 (CNH III/I.) 37–38.

⁴⁹ Az ármegállapító kassai gyűlés ideje: 1626. márc. 24. LEHOCZKY 1894. 348.

⁵⁰ A soproni országgyűlés 1625-ben az aranyforint árfolyamát 200, a tallérét pedig 120 dénárban állapította meg: 1625. évi 39. tc. 3.§. (Corpus Iuris Hungarici 1608–1657. 260.), és ezeket a kurzusokat vették alapul az 1626. évi kassai gyűlésen is. LEHOCZKY 1894. 346. Az aranyforint és a tallér árfolyama* azonban emelkedett, ami nyilván hatással volt a bérek színvonalára is. *HORVÁTH 1960, illetve HORVÁTH 1964; KAZIMÍR 1964; HUSZÁR 1989, újabban és az adott térségre: BUZA 2002. 149–150.

⁵¹ A későbbiekben – a hegyaljai limitációk szerint – a metszők, az ültetők és a homlítóké étkezés nélkül 24–27 dénárt kerestek naponta, étkezéssel pedig 12–17 dénárt; a kapások napszámberé 25–30, illetve étkezéssel 15–21 dénár volt, a kötözőknek viszont csak 15–18, illetve 9–12 dénárt fizettek. Kassa és Eperjes szőlőiben némileg kedvezőbbek voltak a bérek, számottevően magasabbnak a homlítóké napszámberé bizonyult. HÖGYE 1985. 209–213.

⁵² Lakatos János és felesége vallomása: Tokaj, 1623. ápr. 5. Papírfelzetes pecséttel – „TOKHAI VAROS PECZETI” – megerősített vallomás. AMK Arch. Secr. Fasc. Y–Békessi № 10.

⁵³ Igen valószínű, hogy a nagy pénzrontás mind a termékek árát, mind a fuvardíjakat megemelte. Kérdéses, hogy a szállítási díjak inflációs emelkedése azonos mértékben követte-e a termékárak drágulását. Megnyugtató választ erre csak akkor adhatnánk, ha a fuvardíjakról több – és az infláció torzító hatásaitól mentes – adattal rendelkezünk.

⁵⁴ A távolság növekedése értelemszerűen emelte a szállítási költségeket, vö.: GECSÉNYI 1966. 476–478.

⁵⁵ *Restantiák Anni 1622.* AMK Suppl. H. 2.

Kassa és a felső-magyarországi szabad királyi városok borkereskedelme jól ismert a történeti irodalomban. Városszövetségük figyelme kiváltképpen a szőlőművelés miatt terjedt ki a Hegyaljára.⁵⁶ Tehetős kalmárjaik nemcsak közvetítették a hegyaljai bort, hanem előszeretettel tettek szert szőlőbirtokra a Hegyalján, s természetesen Kassán⁵⁷ is; így borkereskedőkből – kalmárságuk feladása nélkül – boros gazdákká is váltak. Szabad és dézsmás szőlőket⁵⁸ nemesek⁵⁹ és polgárok, természetes és jogi⁶⁰ személyek, illetve jobbágyok – *extraneus*⁶¹ mezővárosiak és falusiak – is vásárolhattak, s ha elegendő tőkével rendelkeztek, bérmunkásokat – nyitó, metsző, kapás, karóverő, kötöző, stb. napszámosokat⁶² – szintén felfogadhattak. A gyalogszerrel szorgoskodók mellett a szekeresek nemcsak a munkaerejüket és a szállításban szerzett jártasságukat kínálták fel a fontosabb kereskedelmi utak mentén, hanem járműveikkel – hordók, kádak⁶³ szállítására szolgáló, alkalmasint átalakított, kortársi szóhasználat szerint „bor szekerekkel”⁶⁴ – és jószágaikkal együtt vállaltak munkát,⁶⁵ s vettek részt az igencsak kelendő bor, a térség exportképes áruja és egyéb termékek forgalmazásában. Igen valószínű, hogy egyes társaik készpénznek fő forrása nem a telki állományból eredt, hanem a számos kockázattal járó⁶⁶ fuvarozásból származott. Az útviszonyok és a közbiztonsági fogyatékoságok, továbbá egyes szállítatók – fentebb látott – megbízhatatlansága miatt is kockázatos tevékenység volt a szekerezés, azonban a felvevő piacként és közlekedési csomópontként⁶⁷ is jelentős Kassa közelsége a vasúti forgalom megindulásáig alkalmi munkát kínált a fogattal bírók számára.

⁵⁶ H. NÉMETH 2004. II. 193–196.

⁵⁷ Kőszegi Szűcs Miklós például 1625-ben két kassai parlag szőlőt vett 135, illetve 100 forintért; 1626-ban egy szőlőt 150 forintért; 1627-ben „egy kis darab szőlőcskéért” 38 forintot adott; 1632-ben újabb kassai szőlő tulajdonosa lett 85 forintért, illetve egy kis szőlőért 20 forintot fizetett, végül 1634-ben – már Kassa bírájaként – 120 magyar forintért vásárolt helyi szőlőbirtokot. AMK Arch. Secr. Fasc. Y–Kőszeghy № 3–4., 6., 8., 10–12.

⁵⁸ PÉTER 1964/b

⁵⁹ Időben közeli kiragadott példa: Gyarmathy Szeöts Mátyás és felesége 1625-ben két szőlőt vett Mádon 260, illetve 145 magyar forintért. Mád, 1625. júl. 3. AMK Schwartzbachiana, № 6097–6098.

⁶⁰ Egyes szabad királyi városok extraneus birtoklására például N. Kiss 1966. különösen: 95–96.

⁶¹ OROSZ 1960. 10–23.

⁶² BALASSA 1973; illetve ZIMÁNYI 1976. 120–121.

⁶³ A „*törkölyhordó-szekér*” fogalma is ismert volt a régi magyar nyelvben. TAKÁTS Sándor: *Ló, kocsi és hőkös* c. írása: TAKÁTS 1961. 224.

⁶⁴ Az általánosan használt *szekér* szavunk mellett Szikszai Fabricius Balázs szénás, fa és *Vehis vini – Bor szekere* változatot vett fel szótárába. SZIKSZAI FABRICIUS 1906. 55.

⁶⁵ Szentkirályi Sebestyén feljegyzése szerint a borokat felhozó nagyidai szekereseknek 19 forint 54 dénárt fizettek (1620. nov. 10.), illetve az Újhelyben 24 forintért vett 1 hordó és 1 átalag bort 2 forintért hozták Kassára (1621. nov. 9.). Ha a szekeresek a fel- és lerakást, illetve a bor pincébe bocsátását nem vállalták, akkor azt külön kellett megfizetni; így például 1621 februárjában a korcsolyások 36 hordó bort és lórét 2 forint 20 dénárért juttattak le a pincébe. AMK Arch. Secr. Fasc. S–Szegedi № 39.

⁶⁶ A két hidasnémeti szekeres 1630 márciusa után nem fordult többé Kassa elöljáróságához. Ha nagy késéssel is, de minden valószínűség szerint megkapták a visszatartott fuvardíjat. Keresetüket szinte az utolsó pillanatban nyújtották be, ugyanis adósuk, Szegedi Mihály 1630-ban meghalt, vö.: J. ÚJVÁRY: 2001. 413.

⁶⁷ FAZEKAS 1992. 313.

Anno, 1630. die 15. Martij
 A Hidasnémeti lakozó Komjáti Pál Dokiója: azon Abla-
 Hidasnémeti és Cassa városok lakozó Szegedi Mihály Urólól, mely okkóp-
 ron közeledek.

Ennek- lőtte mint egy hat- Százéval az Dániel I király volt egyenkemő bönökertt
 Hidasnémetit; azonképpé Telfő Nemtiéket; hogy is keryelmunké hoznák To-
 kayból egyenkemő hordó bort fizetvén: is keryelmunké kinyitá alamtünk, az boro-
 kat felrakuk: ugyan ott Tokayból mondotta is keryelmunké: fo Urain on most keryel-
 miteték Szeged in az hatok itt. Hami akarmikor megtalally a keryelmunké nálam.
 En arra mondotta is keryelmunké: fo akarsz Urá, ha kinyitá keryelmunké in az
 hatok, csak az Telfő Nemtiéket aogyó keryelmunké, mert megforrás keryelmunké az is ba-
 rancsok: Ez keryelmunké az Dug A keryelmunké in az hatok keryelmunké, afotht az
 Telfő Nemtiéket oly poturakul megfizették, az mellyt afotht keryelmunké el
 költöttek: Engemé Komjáti Pál az mas tanaimot az Hidasnémetit, egy keryelmunké
 Pál keryelmunké, fo megmatta, mellyt keryelmunké keryelmunké megfizették.
 Azonképpé haladón az doloz keryelmunké, keryelmunké Birtok Gabor keryelmunké
 is Telfő Nemtiéket, Endelyből való keryelmunké, mely keryelmunké alát az oly poturak
 disponaltatot, az mind az keryelmunké az on keryelmunké keryelmunké való keryelmunké
 egyik része egy mint P. 9. d. 75. oda Szeged. Minthogy afotht az Dug I,
 akkor mikor afotht az oly keryelmunké keryelmunké volt engemé in cöndalt:
 Noha afotht afotht az egy van keryelmunké keryelmunké mikor imár az a keryelmunké keryelmunké
 masok att keryelmunké keryelmunké; de minthogy imár akkor currus monna
 né volt in keryelmunké keryelmunké keryelmunké maga keryelmunké. Kevant afotht az keryelmunké
 gub Törvénnyel, hogy keryelmunké keryelmunké az Dug I, az megfizet keryelmunké
 keryelmunké cöndaltatvón, in keryelmunké keryelmunké keryelmunké, az keryelmunké keryelmunké
 is afotht keryelmunké keryelmunké. Keryelmunké keryelmunké keryelmunké keryelmunké

A kévántarké Szeged keryelmunké keryelmunké
 Kollani a keryelmunké keryelmunké.

Komjáti Pál (Hidasnémeti) peres beadványa Kassa városhoz a kassai Szegedi Mihály ellen.
 Kassa, 1630. márc. 30. AMK Arch. Secr. Fasc. 5–Szegedi No 57.

Függelék – Forrásközlés

1. Kassa, 1630. március 15.
Komjáti Pál peres akciója Szegedi Mihály ellen
(AMK Arch. Secr. Fasc. S–Szegedi № 57.)

Abaúj vármegyében, Hidas Nemetiben lakozó Comjati Pál actioja,⁶⁸ azon Abaúj vármegyében és Kassa városában lakozó Szeghedy Mihály uram ellen, mely ekképpen következik.

Ennek előtte, mintegy hat esztendővel ez Dominus I⁶⁹ kért volt egynéhányon bennünket, hidasnémetieket, azonképpen Felső Nemetieket is, hogy ő kegyelmének hoznánk Tokayból egy néhány hordó bort fizetésért. Ő kegyelme kérésére alá mentünk, az borokat felraktuk. Ugyanott, Tokayban mondotta ő kegyelme: Jó uraim, én most kegyelmeteknek pénzt nem adhatok itt, hanem akármikor megtalálja kegyelmetek én nálam. Én arra mondtam ő kegyelmének: Jó akaró uram, ha szinte kegyelmed nekünk nem adhat is, csak az felső Nemetieknek adjon kegyelmed, mert másszorra is kellek az ő barátságuk. Ez beszédünkre az Dominus A⁷⁰ levelet írván fel ide háza népének, azoknak a felső Nemetieknek oly poturakul megfizettetett, az melyet azok mindjárt elköltöttek. Engemet pedig sem a más társaimat, az Hidas Nemetieket egy pénzek[kel] sem kínálta akkor, sem meg nem adta, melyet elegendőképpen megbizonyítottam.

Azonközben haladván az dolog valamennyit, történt Bethlen Gábor fejedelemnek, ő felségének Erdélyből való kijövele, mely kijövele alatt az oly potura deponáltatott,⁷¹ és mind ez ideig is az én szekerességemért való fizetésem egyik része, úgymint fl. 9 d. 75 oda vagyon. Minthogy azért ez Dominus I akkor, mikor az oly poturaknak keleti volt, engemet nem contentált,⁷² noha annak utána úgy van három héttel, mikor immár az a pénz letétezt, mások által kénáltatott vele; de minthogy immár akkor currens moneta⁷³ nem volt, nem tartoztam felvenni magam kárával. Kévénom azért az igazságos törvénytől, hogy uraságtok engemet ez Dominus I-vel az megírt liquidum debitumról⁷⁴ contentáltasson, ne kellessék többször ide fáradnom, és uraságtokat is érette molesztálnom. Uraságtoktul igaz törvényt várok.

Ha kévéntatik, szabad legyen ennek utána is szólanom avagy íratnom.

⁶⁸ Actioja = pere.

⁶⁹ Dominus I (in causam attractus) = szó szerint „perbe hívott úr” = alperes úr.

⁷⁰ Dominus A (actor) = felperes úr. [Az „A” itt tollhiba a szövegben, helyesen „I”-t kellett volna írni!]

⁷¹ Deponáltatott = letétezt (devalváltatott)

⁷² Contentált = kielégített (megfizetett).

⁷³ Currens moneta = folyó pénz, kelendő pénz; korabeli szóhasználattal *elkelő pénz*.

⁷⁴ Liquidum debitum = folyó adósság, fennálló adósság.

2. Hidasnémeti, 1630. március 18.
Tanúvallatás
(AMK Schwartzbachiana № 6313)

Én Alsó Nemeti (alias)⁷⁵ Hidas Nemeti főbíró Czeto András esküdt társam Fodor Andras, Nagy Mihaly, Bebek Leorinc etc. Minden tisztességes dologban való szolgálatunk után adjuk értékére minden rendbeli urainknak, az kik ez mi levelünket olvasandják.

Hogy jüve mi előnkbe falunkban lakozó Komjati Pal, kérvén azon, hogy mi tisztünk szerint némi-nemű dolognak eligazítására tanút esketnénk. Mi azért illendő kívánságát látván, eskettük meg ez megnevezött szömélyt, aki hiti után ezt vallja.

Én Alsó Nemetiben lakozó Tako Jacab hitöm után mondom és vallom, hogy ezelőtt hat esztendővel, jöve alá Tokajba indulván Cassan lakozó Szegedi Mihály uram, betérvén hozzám kére azon, hogy én ő kegyelmének Tokajban termett borainak fölhozására szekereket szörzenék. Én arra azt felelém, jó volna uram a szekeres szörzés, de meg kellene alkudni; ő kegyelme mondá, hogy hát mit kívántok, én mondék, amit más ad, kegyelmed is adja meg azt, és így megalkudt ő kegyelme velem egy bortul fl. 4 d. 25, én pedig az ő kegyelme számára hittam szekereket, mivel ő kegyelme reá felelt neköm, hogy a szekereket megalégíti, de még hogy magamnak is adós ő kegyelme hét forinttal, az mely szekerekek közül ez falunkban lakozó Komjati Pal is egyik volt.

Actum in pago praenominato coram iudicibus et assessoribus. Anno Domini 1630, 18 Martii. Sigillo publico confirmatur.

*Idem ut supra
Manu propria.⁷⁶*

LEVÉLTÁRI RÖVIDÍTÉSEK

AMK = Archív mesta Košic [Kassa Város Levéltára], Archív mesta Košice, Kassa/Košice, Szlovákia

Arch. Secr. = Archivum secretum [Kassa város titkos levéltára]

Fasc. = Fasciculus

Schwartzbachiana = Collectio Schwartzbachiana (Schwartzbach-gyűjtemény)

Suppl. H = Supplementum Halaganum (Ondrej Halaga-féle supplementum)

Prot. delib. (H III/2 pur. 14.) = Supplementum Halaganum. Mestské knihy a registre, Knihy mestskej administratívy, Liber civitatis maior, purificata. III/2, pur. 14. = *Liber/Prothocollum deliberationum magistratualium ab anno 1620 usque 1624.*

Maculatorium 1617, 1618 (H III/2 mac. 53.) = Supplementum Halaganum. Mestské knihy a registre, Knihy mestskej administratívy, Libri citatis minores, maculatoria. III/2, mac. 53. = *Maculatorium Civitatis inclytae Cassoviensis Annorum 1617, 1618*

⁷⁵ *alias* = másként

⁷⁶ Kelt a fent nevezett faluban, a bírák és esküdtek előtt, az Úr 1630. esztendejében március 18-án. Kelt úgy, mint fent. Közpecséttel megerősítették. Saját kezűleg. [A pecsétnek csak a nyomai látszanak.]

BIBLIOGRÁFIA

BALASSA 1973

BALASSA Iván: A szőlőművelés és a borkezelés változása a XVI–XVII. században Tokaj-Hegyalján = *Agrártörténeti Szemle* 15. (1973)/1–2. 1–12.

BALASSA 1988

BALASSA Iván: A tokaj-hegyaljai szőlőművelés munkaszervezetének néhány vonása a XVII–XVIII. században = *Agrártörténeti Szemle* 30. (1988) 271–305.

BERLÁSZ 1941

BERLÁSZ Jenő: A magyar ipar és kereskedelem állapota a XVI–XVII. században. In: *Magyar művelődéstörténet I–V. Szerk.: DOMANOVSKY Sándor. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1939–1942. III. A kereszténység védőbástyája* (1941). 187–216.

BUZA 1999

BUZA János: Sziléziai kipper-veretek Felső-Magyarország pénzforgalmában. In: *Emlékkönyv Bíró-Sey Katalin és Gedai István 65. születésnapjára. Szerk.: BERTÓK Krisztina–TORBÁGYI Melinda. Magyar Numizmatikai Társulat, Budapest, 1999.* 356–369.

BUZA 2000

BUZA János: Kipper-pénzek a mérlegen. Az 1620-as évek inflációjának két szakasza = *Századok* 134. (2000) 881–912.

BUZA 2002

BUZA János: Az aranyforint felső-magyarországi árfolyama a 17. század első felében = *Numizmatikai Közlöny* CI–CII. (2001–2002). 147–154.

BUZA 2008

BUZA János: Tescheni három krajcárosok voltak a „fejes, apró poltúrák” = *Numizmatikai Közlöny* CVI–CVII. (2007–2008). 33–50.

BUZA 2014

BUZA János: Pénzforgalom és árszabályozás Bethlen Gábor uralkodása alatt. In: *Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene. A Bethlen Gábor trónra lépésének 400. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai. Szerk. DÁNÉ Veronika et al. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2014.* 487–497.

CHRISTMANN 1988

Thomas CHRISTMANN: Das Bemühen von Kaiser und Reich um die Vereinheitlichung des Münzwesens (Univ. Diss., 1987. Universität des Saarlandes, Saarbrücken). Duncker & Humblot, Berlin, 1988 (*Schriften zur Rechtsgeschichte*, H. 41.)

Corpus Iuris Hungarici 1608–1657

Magyar Törvénytár. 1608–1657. évi törvények. Szerk.: NAGY Gyula et al. Franklin-Társulat–Grill Károly, Budapest, 1900 (Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár Millenniumi Emlékiadás)

FAZEKAS 1991

FAZEKAS Csaba: Útviszonyok, úthálózat és városok a XVIII. század végi Magyarországon = *Közlekedéstudományi Szemle* 42. (1992)/6. 308–318.

FRIEDENSBURG 1899

Ferdinand FRIEDENSBURG: Schlesiens neuere Münzgeschichte. Morgenstern (Wohlfahrt), Breslau, 1899 (*Codex diplomaticus Silesiae* XIX.)

GECSÉNYI 1966

GECSÉNYI Lajos: Bártfa város hegyaljai szőlőgazdálkodása, 1485–1563 = *Agrártörténeti Szemle* 8. (1966)/1–4. 470–482.

GYÖRFFY 1987

GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, I. Akadémiai, Budapest, 1987³

GYULAI 2013

GYULAI Éva: Balassi Bálint szőlei Miskolcon. In: *Szőlő – Bor – Termelés – Fogyasztás – Társadalom. Borkultúra és társadalom – visszatekintve a 21. századi Magyarországról*. [Csoma Zsigmond-émlékkönyv]. Szerk.: MUSKOVICS Andrea Anna. Agroinform, Budapest, 2013. 66–71.

H. NÉMETH 2004

H. NÉMETH István: Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon I–II. MOL–Gondolat, Budapest, 2004 (*Doktori mester munkák*)

HAIN 1910

Zipserische, oder Leutschauerische Chronica undt Zeitbeschreibung. Zusammengetragen der lieben Posterität zur Nachricht von Caspar HAIN. Szerk.: BAAL Jeromos–FÖRSTER Jenő–KAUFFMANN Aurél. Szepesmegyei Történelmi Társulat, Lőcse, 1910

HORVÁTH 1960

HORVÁTH Tibor Antal: A magyar aranyforint értékváltozása 1490–1709 között = *Numizmatikai Közlöny* LVIII–LIX. (1959–1960). 33–50.

HORVÁTH 1964

HORVÁTH Tibor Antal: A tallér értékváltozásai 1542–1700 között = *Numizmatikai Közlöny* LXII–LXIII. (1963–1964). 25–50.

HÖGYE 1985

HÖGYE István: Szőlőmunkák és munkabérek Hegyalján a XVII–XVIII. században = *Borsodi Levéltári Évkönyv* V. (1985) 185–226.

HUSZÁR 1945

HUSZÁR Lajos: *Bethlen Gábor pénzei*. Erdélyi Magyar Tudományos Intézet–Minerva Rt., Kolozsvár, 1945

HUSZÁR 1975 (CNH III/I.)

HUSZÁR Lajos: *Habsburg-házi királyok pénzei 1526–1657*. Akadémiai, Budapest, 1975 (*Corpus Nummorum Hungariae / Magyar Egyetemes Éremtár* III/I.)

HUSZÁR 1989

HUSZÁR Lajos: Pénzforgalom és pénzügyi viszonyok Sopronban. In: DÁNYI Dezső–ZIMÁNYI Vera (szerk.): *Soproni áruk és bérek a középkortól 1750-ig*. Akadémiai, Budapest, 1989. 23–61.

IMREH 1992

IMREH István: A fejedelmi gazdálkodás Bethlen Gábor idejében. EME, Kolozsvár, 1992 (*Erdélyi Tudományos Füzetek* 211.)

J. ÚJVÁRY 1994

J. ÚJVÁRY Zsuzsanna: Egy kereskedőcsalád metamorfózisa (A mezőszegedi Szegedi család). In: *Óra, szablya, nyoszolya. Életmód és anyagi kultúra Magyarországon a 17–18. században*. Szerk.: ZIMÁNYI Vera. MTA TTI, Budapest, 1994. 33–85.

J. ÚJVÁRY 1997

J. ÚJVÁRY Zsuzsanna: *A polgári életforma változása a XVI–XVII. századi Magyarországon; egy kereskedőcsalád metamorfózisa*. PhD értekezés, Debrecen, 1997

J. ÚJVÁRY 2001

J. ÚJVÁRY Zsuzsanna: Polgár vagy nemes? A kassai patricius-polgárok házassági-társadalmi kapcsolatai a XVII. században. In: *Ezredforduló – századforduló – hetvenedik évforduló. Ünnepi tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére*. Szerk.: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna. PPKE BTK, Piliscsaba, 2001. 395–426.

KAZIMÍR 1964

Štefan KAZIMÍR: Vývoj reálnej hodnoty drobných strieborných minci na Slovensku v rokoch 1526–1711 = *Numismatický sborník* (Praha), VIII. (1964) 171–216.

KEMÉNY 1910

KEMÉNY Lajos: A magyar valuta történetéből = *Századok* 45. (1910)/3. 231–234.

KEREKES 1901

KERÉKES György: Bethlen pénzjavítási törekvése; pénzhamisítás = *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* 8. (1901)/6. 317–320.

KEREKES 1908

KERÉKES György: Kassa város jegyzőkönyveiből = *Történelmi Tár* 31. (IX). 1908. 85–117.

KEREKES 1943

KERÉKES György: *Bethlen Gábor fejedelem Kassán 1619–1629*. Wiko, Kassa, 1943

KLÜßENDORF 1988

Niklot KLÜßENDORF: Kontinuität und Diskontinuität im hessischen Geldumlauf des frühen 17. Jahrhunderts = *Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte*, Bd. 38 (1988) 103–138.

KLÜßENDORF 1989

Niklot KLÜßENDORF: *Der Münzschatz von Herborn zur Kipperzeit in der Grafschaft Nassau-Dillenburg*. Elwert, Marburg, 1989

KOMORÓCZY 1944

KOMORÓCZY György: *Borkivitelünk észak felé. Fejezet a magyar kereskedelem történetéből*. MTA–Kazinczy Társaság, Kassa, 1944

KRAUS 1994

Georg KRAUS: *Erdélyi krónika 1608–1665*. Ford., bev.: VOGEL Sándor. Ómagyar Baráti Társaság Kiadói Részlege, Budapest, 1994

LEHOCZKY 1894

LEHOCZKY Tivadar: Adatok árszabályzatunk történetéhez = *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* 1. (1894)/5–6. 345–356.

MAKKAI (szerk.) 1980

Bethlen Gábor krónikásai. Krónikák, emlékiratok, naplók a nagy fejedelemről. Összeállította, bevezette és jegyzetekkel ellátta MAKKAI László. Gondolat, Budapest, 1980

MAKKAI 1961

MAKKAI László: *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631–1648)*. Akadémiai, Budapest, 1954

MRÁZ 1953

MRÁZ Vera: Bethlen Gábor gazdaságpolitikája = *Századok* 87. (1953)/4. 512–564.

N. KISS 1966

N. Kiss István: A mezőgazdasági termelő népesség fluktuációja és extraneus birtoklása a Hegyalján a XVI. század második felében. In: *Jobbágytelek és parasztgazdaság az örökös jobbágy-ság kialakulásának korában. Tanulmányok Zemplén megye XVI–XVII. századi agrártörténetéből*. Szerk.: MAKKAI László. Akadémiai, Budapest, 1966. 19–283.

NÉMETH 1976

NÉMETH Gábor: Mezővárosi önkormányzat és társadalmi meghatározói a XVI–XVII. századi Abaúj és Zemplén megyében (A szőlőművelő mezővárosok társadalmának és önkormányzatának összefüggései) = *Agrártörténelmi Szemle* 30. (1988) 317–318.

OPPEL 1866

J. D. OPPEL: Deutsche Finanznoth beim Beginn des dreißigjährigen Krieges = *Historische Zeitschrift*, 16 (1866) 213–268.

OROSZ 1960

OROSZ István: A hegyaljai mezővárosok társadalmi a XVII. században, különös tekintettel a szőlőbirtok hatásaira. In: *Agrártörténelmi tanulmányok*. Szerk.: SZABÓ István. Tankönyvkiadó; Budapest, 1960. 2–51.

Österreichische Münzprägungen 1519–1938

Österreichische Münzprägungen 1519–1938. Bearbeitet von MILLER zu AICHHOLZ, V.(iktor)–A.(ugust) LOEHR–E.(duard) HOLZMAIR. L. Herinek, Wien, 1938²

PÉTER 1961/a

PÉTER Katalin: Egy hegyaljai mezőváros harca az örökös jobbágyság ellen (Olaszliszka küzdelme a földesuraival a XVII. században) = *Történelmi Szemle* 4. (1961)/4. 424–441.

PÉTER 1961/b

PÉTER Katalin: Szabad és dézsmás szőlők Zemplén megyében a XVII. század végén = *Agrártörténelmi Szemle* 6. (1964) 170–186.

PÉTER 1986

PÉTER Katalin: A fejedelemség virágkora (1606–1660). In: *Erdély története második kötet, 1606-tól 1830-ig.* (II.) Főszerk.: KÖPECZI Béla. Szerk.: MAKKAI László–SZÁSZ Zoltán. MTA TTI, Budapest, 1986. 617–783. (*Erdély története három kötetben* I–III.)

REDLICH 1972

Fritz REDLICH: Die deutsche Inflation des frühen siebzehnten Jahrhunderts in der zeitgenössischen Literatur: Die Kipper und Wipper. Hrg. Hermann KELLENBENZ. Böhlau, Köln–Wien, 1972 (*Forschungen zur internationalen Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 6.)

SCHNEIDER 1981

Konrad SCHNEIDER: Hamburg während der Kipper- und Wipperzeit = *Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte*, 67 (1981) 47–74.

SCHÖTTLE 1921

Gustav SCHÖTTLE: Die große deutsche Geldkrise von 1620–23 und ihr Verlauf in Oberschwaben = *Württembergische Vierteljahreshefte für Landesgeschichte*. Neue Folge, XXX. (1921) 36–57.

SZIKLAY–BOROVSKY 1896

SZIKLAY János–BOROVSKY Samu: Abauj-Torna vármegye és Kassa. Apollo Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1896 (*Magyarország Vármegyéi és Városai – Magyarország Monografiája* 1.)

SZIKSZAI FABRICIUS 1906

SZIKSZAI FABRICIUS Balázs latin-magyar szójegyzéke 1590-ből. A késmárki ág. ev. főgymnasium könyvtárában lévő egyetlen példányból közzétette, bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta MELICH János. MTA, Budapest, 1906 (*Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből* XIX/9.)

SZILÁGYI 1879

SZILÁGYI Sándor: Bethlen Gábor fejedelem uralkodása történetéhez. Második közlemény = *Történelmi Tár* 2. (1879) 429–465.

SZILÁGYI 1894

SZILÁGYI Sándor: A Rákóczyak levéltárából 1611–1630 (Az Országos Levéltár Rákóczy osztályából). Negyedik közlemény = *Történelmi Tár* 17. (1894) 656–680.

TAKÁTS 1961

TAKÁTS Sándor: *Művelődéstörténelmi tanulmányok a XVI–XVII. századból.* Sajtó alá rendezte BENDA Kálmán. Gondolat, Budapest, 1961

TÓTH–BÁRSI 2007

TÓTH Péter–BÁRSI János: Borsod Vármegye statutumai 1578–1785. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 1989 (*Borsodi Levéltári Füzetek* 23.)

ZIMÁNYI 1975

ZIMÁNYI Vera: A Typology of Central European Inflation in the XVIth and XVIIth Centuries = *The Journal of European Economic History*, 4 (1975) 399–402.

ZIMÁNYI 1976

ZIMÁNYI Vera: Magyarország az európai gazdaságban 1600–1650. Akadémiai, Budapest, 1976 (*Értekezések a történelmi tudományok köréből* 80.)

ZIMÁNYI 1981

ZIMÁNYI Vera: Bethlen Gábor gazdaságpolitikája = *Századok* 115. (1981)/4. 703–713.